

УДК 821.161.2.09:394(477.83)

Іван Матковський
Дрогобицький державний педагогічний
університет ім. Івана Франка

ІВАН ФРАНКО — ЗАСНОВНИК НАРОДОЗНАВЧОГО ТОВАРИСТВА У ЛЬВОВІ

У статті досліджено історію та основні етапи створення Народознавчого Товариства з центром у Львові (*Towarzystwo Ludoznawcze*) та висвітлено роль Івана Франка у заснуванні цієї наукової організації. Автором розкриваються передумови виникнення Товариства, як польсько-української інституції та роль українських вчених в перші роки її діяльності.

Ключові слова: Народознавче Товариство, етнографія, Іван Франко, українсько-польські взаємини, НТШ, часопис «Люд».

Iwan Matkowski. Iwan Franko — założyciel towarzystwa ludoznawczego we Lwowie. W artykule przeanalizowano historię i główne etapy stworzenia Towarzystwa Ludoznawczego z centrum we Lwowie i wysłietlono rolę Iwana Franki w założeniu tej organizacji naukowej. Autor przedstawia w opracowaniu przesłanki do założenia Towarzystwa, jak polsko-ukraińskiej instytucji i rolę ukraińskich naukowców w pierwsze lata jej działalności.

Słowa kluczowe: Towarzystwo Ludoznawcze, etnografia, Iwan Franko, ukraińsko-polskie stosunki, Towarzystwo Naukowe im. Szewczenki, czasopismo «Lud».

*Ivan Matkovskyy. Ivan Franko is founder the ethnology associate in Lviv. This article explores history and main stages of creation the Ethnology Associati on with the center in Lviv (*Towarzystwo Ludoznawcze z centrum we Lwowie...*) and highlights the role of Ivan Franko in creating of this Association. The author explores backgrounds of creating Association as the Polish-Ukrainian institution, and the role of the Ukrainian scientists at the first years of its activity.*

Key words: The Ethnology Association, ethnography, Ukrainian-Polish relationships, Shevchenko Scientific Society, journal «Lyud» («People»).

Засноване в кін. XIX ст. Народознавче Товариство (*Towarzystwo Ludoznawcze*) функціонує і донині. Після 1945 року назву було змінено на «Польське Народознавче Товариство», а центр організації мандрував від Любліна до міста Познань (1952–1953) і 1954 року нарешті зупинився у Вроцлаві. Саме тут головню й сконцентрувались переселенці зі Львова й зосередився науковий та інтелектуальний потенціал. Товариство з головним осередком у Вроцлаві діє і сьогодні. Окреслені наприкінці XIX століття завдання не змінилися. Хоча «залізна куртина» між Польщею та Україною впала понад 25 років, Львів так і не повернувся до географічного кола діяльності Товариства. Більш того, у Львові про це Товариство, його значення та здобутки знає вузьке коло науковців, а в Польщі в матеріалах з діяльності Товариства майже зникли імена українських учених — співзасновників Товариства. Як приклад, назвемо видані у Вроцлаві матеріали до 75-ї річниці заснування Товариства [6], чи до відзначення 100-ї річниці діяльності [17]. Якщо не взяти до брати розвідки поодиноких науков-

ців-етнографів, серед яких Роман Кирчів [1] та Андрій Франко [8], то можна б ствердити, що в українській гуманітаристиці ця тема майже не розроблялася.

Мета статті — з'ясувати роль Івана Франка в підготовці та заснуванні Народнознавчого Товариства (Towarzystwa Ludoznawczego), а також висвітлити діяльність Івана Франка як популяризатора Товариства.

9 лютого 1895 року о 18.00 зібралось близько 50 осіб, серед яких було й кілька жінок (дружина Ольга Франко; Антоніна Гавронська, дружина Францішка Равіти-Гавронського, видатного польського історика і письменника; Ядвіга Коско; Стефанія Коссовська; Анна Левицька, Антоніна Махчинська — вчителька і громадська діячка на полі поширення освіти серед жінок; Марія Рамултова, дружина Стефана Рамулта, вченого-мовознавця. — *І. М.*) [19, с. 32] — так Іван Франко розпочинав опис події у «Кур'єрі Львівському» кілька днів пізніше [11, с. 1]. Товариство зібралось у залі львівської ратуші і на першому зібранні були присутніми 64 особи, що засвідчено у звіті Загальних зборів, опублікованому в журналі «Lud» [20, с. 29] Зі вступним словом звернувся голова підготовчого комітету Антоній Калина¹. Головою зборів було обрано запропонованого А. Калиною Болеслава Барановського². Проф. Калина виклав передісторію зібрання. «В часі з'їзду польських літератів і журналістів у Львові, — передавав Іван Франко у «Жите і Слово», — літом 1894 р. піднято думку, порушену вже давніше у Львові, щоби заложити фольклорне товариство в дусі ухвали, запавшої перед двома роками в Кракові на з'їзді польських лікарів і природописців. Вже в початку 1893 р. купка людей у Львові заходила коло виконання сеї думки, і навіть вироблено статут товариства, головню старанням директора М. Рибовського і д-ра Немиловича. Та коли намісництво задля формальних хиб сей статут відкинуло, справа якось затяглася» [3, с. 158]. Іван Франко не згадує, але ідея заснувати Товариство належала Северинові Удзелі³ — шкільному інспектору, який висунув її у 1891 році [16, с. 10], однак не вдалось реалізувати.

Про плани створити фольклористичне товариство у Львові Іван Франко писав також ще 1894 року. У статті «Фольклорні товариства» [2], опублікованій у 1894 році у видаваному ним «Жите і Слово», він згадував, що «перед роком (тобто у 1893. — *І. М.*) в кружку деяких поляків і русинів, що займаються етнографією і фольклором, повстала думка зав'язати у Львові товариство для плекання тих студій. До комітету, що мав виготовити статут і підготувати заснування товариства, вибрані були: д-р Немилович, Кольбушевський, д-р Рибовський, д-р Кл. Ганкевич, д-р Франко і ще декілька осіб. Статути товариства вже виготовлено, та справа чомусь пішла на відволоку. Є надія, що вона не застрягне, але буде доведена до діла. Товариство має намір не тільки заснувати спеціальну бібліотеку і читальню, але також збирати і в міру можності публікувати матеріали і студії етнографічні та фольклорні» [2, с. 1]. Нагода про це поговорити трапилась під час Загальної вистави Краєвої у Львові у 1894 році. Іван Франко брав у цьому заході надзвичайно

¹ Антоній Калина (1846–1906) — польський славіст, етнолог та етнограф, професор Львівського університету ім. Яна Казимира.

² Болеслав Адам Барановський (1844–1916) — інспектор системи освіти у Львові в кін. XIX — поч. XX ст. у Львові.

³ Северин Удзеля (1857–1937) — етнограф і дослідник етнографії в Галичині.

активну участь, позаяк репрезентував свою етнографічну бібліотеку. Франкова колекція стала окрасою етнографічного павільйону і репрезентувала польсько-український проект на цьому заході — у бібліотеці Франка зберігалися цінні екземпляри книг, присвячені як і українсько-руській та польській етнографії. Польсько-руська етнографічна частина нараховувала 20 позицій. Ось деякі з них:

«Rękopis zawierający zbiór pieśni polskich i około 30 ruskich, pisany około 1780 roku, Waclaw z Oleska; Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego, Lwów 1833 z muzyką Lipińskiego, 2 tomy (t. II., muzyka); K. Wojcicki. Pieśni Białochrobatów, Mazurów i Rusi z nad Bugu. Warszawa 1836, t. 2; L. Siemieński. Podania polskie, ruskie i litewskie. Poznań 1845; Morawski. Myt roślinny w Polsce i. Rusi. Tarnów 1885; Maciejowski, Polska i Ruś aż do pierwszej połowy XVII. w. pod względem obyczajów i zwyczajów. Petersburg 1842, 4 tomy» [15].

Матеріали на тему українсько-руської етнографії становили 100 позицій, польської етнографії — 32 позиції. Принагідно зауважимо, що бібліотека Івана Франка містила низку видань присвячених українсько-руській етнографії авторства польських дослідників [15].

22 червня 1894 року під час Крайової вистави відбулась ще одна подія — з'їзд польських та українських літераторів і журналістів. Не буде перебільшенням, якщо скажемо, що Іван Франко став тут містком між українським та польським інтелектуальним середовищем. Як аргумент, наведемо статтю авторства Івана Франка під назвою «Wzajemny stosunek literatury polskiej i ruskiej» опубліковану в «Pamiętnik Zjazdu literatów i dzennikarzy polskich» [14]. Іван Франко у статті, образно кажучи «з порога», заявив, що «у всій Слов'янщині немає двох народів, котрі б із погляду політичного і духового життя так міцно зрослися між собою, так пов'язані численними узами і, незважаючи на це, так довго цуралися один одного, як поляки та українці» [14, с. 1]. На з'їзді Іван Франко статтю «Етнологія та історія літератури» також намагався звернути увагу учасників на дослідження усної літератури та традиції. Освіченіші верстви, доводив Іван Франко, творять літературу для себе і часто гордо відмежовуються від участі у ній темних і неписьменних верств. А часто вони, на думку Франка, є творцями справжньої національної літератури:

«Warstwy oświecześnie idą naprzód, wytwarzają literaturę dla siebie, nieraz zamykając się dumnie od uczestnictwa warstw ciemnych i niepiśmiennych. Ale i te ciemnie warstwy nie są pozbawione życia umysłowego i one wymagają pokarmu duchowego i biorą go skąd mogą, przetrawiając po swojemu te okruchy z biesiady swej starszej braci, które do nich padają. Gdy zaś ta starsza brać zanadto wielką przepaścią oddzieli się od mniejszej, popada w przesyt i bezpłodność, wówczas genialne jednostki z pomiędzy niej nawiązują na nowo przerwane nici, wracają do ciemnych mas i owemi niegdyś świadomie, lub nieświadomie porzuconemi okruchami, przestworzonemi w tradycji ludu, zasilają i odświeżają umysły, tworzą literaturę iście narodową» [7, с. 80].

На з'їзді одноголосно було прийняте рішення щодо створення у Львові етнографічного товариства. Як видно з опублікованого *Звіту*, до підготовчого комітету увійшли іноземний член НТШ проф. Ян Бодуен де Куртене, відомий польський літературний критик проф. Генріх Бігеляйзен, талановитий етнограф і музикоз-

навець Ян Карлович, журналіст Едмунд Кольбушовський, мовознавець Стефан Рамулт, педагог і етнограф Миколай Рибовський та Іван Франко [20, с. 29].

Підготовка тривала понад півроку, центром діяльності став Львів. Про це відчить запис у протоколі «Towarzystwo ludoznawcze z siedzibą we Lwowie, którego celem jest, jak głosi jego Statut, umiejętne badanie ludu polskiego i sąsiednich, oraz rozpowszechnianie zebranych o nim wiadomości». Як бачимо, поставлені цілі аж ніяк не обмежувалися дослідженням польського народу. Окрім українських вчених, Товариство декларувало дослідження польських колоній серед русько-українського народу і русько-українські колонії на польській території:

«Oprócz tego Towarzystwo starać się będzie zakładać na różnych miejscach Oddziały, które stanowić będą centra, łączące w sobie działalność Towarzystwa na polu ludoznawstwa w odnośnych okolicach, oraz kierować pracami członków w pewnych ściśle określonych kierunkach. Szczególnie te miejscowości, które w dotychczasowych badaniach ludoznawstwa nie były wcale, albo tylko pobieżnie uwzględnione, będą przedmiotem troskliwej uwagi Towarzystwa; nie mniej granice etnograficzne, kolonie polskie na obszarze ruskim, jako też ruskie na polskim, terytorialne rozmieszczenie pojedynczych narzeczy — zajmować będą w programie Towarzystwa jedno z najważniejszych miejsc jego pracy» [18, с. 1].

Для систематизації праці Товариства, а також упорядкування діяльності великої кількості вчених, Товариство було поділено на секції, що також зазначено в статутних документах:

«Żeby praca ta postępowała systematycznie i gruntownie, podzielił się Zarząd Towarzystwa na następujące sekcje: 1. archeologiczną, 2. antropologiczną, 3. geograficzną, 4. językową, 5. literacką, 6. muzyczną, 7. przemysłową i 8. socjologiczną. Każda z tych sekcji będzie w swym zakresie, podług ułożonego programu, zbierała materiały i wiadomości, dotyczące ludu, które zostaną następnie ogłoszone drukiem, albo też w inny sposób zużytkowane» [18, с. 1].

Головою Товариства обрано проф. Антонія Калину. Про роль Івана Франка та впливи в Товаристві свідчить й обрання заступником Голови Товариства Володислава Федоровича, українського землевласника, публіциста та члена НТШ. Саме кандидатуру Федоровича запропонував Іван Франко, про що зазначив у статті «Towarzystwo Ludoznawcze» в «Kurjer Lwowski» [11, с. 1]. Самого ж Івана Франка обрано до складу правління, яке складалось з п'яти осіб (проф. Генріх Бігеляйзен, проф. Казимир Брухнальський, журналіст Едмунд Кольбушовський, др. Ян Немец та Іван Франко). До слова, членами Товариства стали такі провідні діячі української науки, як Михайло Грушевський, Олександр Барвінський, Олександр Колесса, Ісидор Шараневич, Михайло Павлик.

Іван Франко надрукував інформацію про заснування Товариства в першій і третій книгах редакційного і видаваного ним журналу “Жите і слово” за 1895 р. та про заснування друкованого органу цієї наукової організації — журналу «Lud» [4].

Уже наступного дня, 10 лютого 1895 року, відбулось засідання правління, у роботі якого активну участь взяв Іван Франко. Наступні засідання правління — 23 лютого та 16 березня. На згаданому останньому засіданні було прийняте рішення

створити соціологічну секцію у роботі Товариства. Організувати роботу соціологів було доручено Іванові Франку. Відтак його було обрано її головою.

Між роботою правління, 28 лютого 1895 року відбулось перше наукове засідання Товариства. Окрім стану справ у Товаристві, про що доповів Голова проф. Каліна, присутні вислухали доповідь Івана Франка про сучасні напрямки етнографії («Najnowsze prądy w ludoznawstwie» [9]). Зокрема, Іван Франко зазначив, що наука ця вийшла далеко за межі своєї назви:

«Wyraz “ludoznawstwo” (po niemiecku *Volkskunde*, po angielsku *folklore*) oznacza właściwie coś więcej, niż to, co stanowi zakres naszej nauki. Boć poznać lud, to znaczy poznać ludzi zamieszkujących pewne terytorium, a więc poznać ich stan obecny i przeszły, ich właściwości fizyczne i umysłowe, ich instytucje i stan ekonomiczny, ich stosunki handlowe i związki umysłowe z innymi narodami; a więc w zakres ludoznawstwa wchodziłyby i takie nauki, jak historia polityczna i historia rozwoju instytucji, historia nauk i historia przemysłu, wszystko, rozumie się w zakresie szerszym, o ile dotyczy pewnego danego narodu. Bez kwestji, że w ostatecznych wynikach naszych badań i dochodzeń ludoznawstwo opiera się o te nauki i ze swej strony uzupełnia je swymi rezultatami» [9, с. 4]. Принагідно зазначимо, що цією статтею відкривався перший номер етнографічного й фольклористичного часопису «Люд» («Lud»), заснований Товариством. Іван Франко у газеті «Kurjer Lwowski» стисло виклав свій виступ, зазначивши, що в доповіді «охарактеризував сферу і матеріал цієї науки, підкреслив її важливість для інших наук і для практичного життя, а потім розповів про її напрями і методи. Він зауважив, що через різноманітність матеріалу, який входить у сферу цієї науки, різноманітні методи у ній є не лише можливими, а й необхідними; треба лише мати на увазі, щоб методи «природні й корисні» в одному випадку, не використовувати в іншому, де необхідною є відмінна методика.

Схарактеризувавши старші теорії (раціоналістичну, солярно-метеорологічну і символістичну), лектор докладно зупинився на новіших школах — міграційно-історичній і антропологічній, визнаючи за кожною з них великі заслуги в розвитку народознавства і права у своїй сфері, розв'язуючи суперечку, що відбувалися між ними, так: антропологічний метод застосовується у царині, яка мусила б підлягати історико-літературним дослідженням. Присутні слухали доповідь із зацікавленням і нагородили прелегента оплесками. Дискусії з приводу доповіді не було [12, с. 2].

Про третє засідання Товариства Іван Франко повідомляв у часописі «Kurjer Lwowski» у статті «Z towarzystwa ludoznawczego» [13, с. 1]. Доповідь на засіданні виголосив Адольф Стшелецький на тему «Z dziejów pierwotnej rodziny». У своєму виступі доповідач головно спирався на статтю Івана Франка «Сліди снохацтва в наших горах» [5], цікава дискусія розгорнулася довкола оприлюднених Франком матеріалів.

Цього року Іван Франко оприлюднив ще одну етнографічну розвідку у часописі «Люд». У № 4–5 була надруковано його дослідження під назвою «”Psia krew” і “psia wiara”» [10]. У 1895 році Іваном Франком з допомогою Володимира Гнатюка вдалось здійснити ще одну надзвичайну справу в українсько-польських відносинах — встановити співпрацю “Towarzystwa Ludoznawczego” з Науковим

товариством ім. Шевченка у Львові і домовитись про обмін і взаємне рецензування видань товариств. Роман Кирчів, досліджуючи взаємини українських та польських науковців в контексті діяльності Товариства, зазначив, що «ці зв'язки мали істотне значення для обох сторін і для народознавчої науки в цілому. Окрім систематичного обміну науковою інформацією та виданнями, вони сприяли активнішому введенню цієї інформації в обіг польських і українських досліджень. Власне, вони мали безпосередній вплив на оце живе зацікавлення українською народознавчою тематикою, що особливо прикметне для досліджень і матеріалів польського Народознавчого товариства» [2, с. 317].

Іван Франко перестав бути членом Товариства у 1897 році через негативну реакцію польського загалу на статтю «Ein Dichter der Verrathes», опубліковану у виданні «Die Zeit» (Bd. II, № 136, 8 травня, с. 86–89). Однак це не применшує його ролі та значення у створенні та подальшій діяльності організації. Дослідження витоків коренів народу, закодованих у численних традиціях та переданнях, на думку Івана Франка і його соратників — видатних польських та українських дослідників, є запорукою розвитку його культури, передовсім літератури та мистецтва. У першому виданні часопису «Lud» автори й засновники Товариства саме так окреслили завдання, спрямовані на відродження історичної тяглості етносів :

«Historia poucza nas, że naród nie zginie, jak długo lud jego żyje, który zdolen jest ożywić obumarłe członki ciała narodowego i wlać nowe życie w dzieła jego umysłowej pracy. Kiedy kosmopolityczne prądy biją w tę twierdzę narodowości, niech będzie świętem staraniem każdego otoczyć opieką tę twierdzę i wzmocnić ją. Każdy, kto pracuje na niwie duchowej lub technicznej pracy, mając się czy to pióra, pędzla, czy też ręcznego instrumentu, niech szuka przede-wszystkim w tem źródle rodzimem materiałów, wzorów i myśli, niech je obrobi, uszlachetni, ożywi i podniesie do wysokości arcyzmu. Niech stara się bez uprzedzenia przestąpić próg tej kurnej chaty, wejrzeć do jej wnętrza, przypatrzeć się jej mieszkańcom, poznać ich życie a przekona się, że pod tą szatą grubą jest serce, które bije silnym życiem, że ta niby niekształtna mowa ludu stworzyła pieśni, o których głębokim znaczeniu napisał Mickiewicz owe pamiętne słowa:

*O pieśni gminna, ty arko przymierza
Między staremi i nowemi laty!
W tobie lud chowa broń swego rycerza,
Swych myśli przędz i swych uczuć kwiaty» [18, 1].*

Література

1. Кирчів Р. Зв'язки українських учених з «Towarzystwem ludoznawczym» // Вісник Львів. УН-ТУ. Серія філол. — 2009. — Вип. 48. — С. 317–325.
2. Франко І. «Фольклорні товариства» // Жите і слово. — 1894. — Т. 1. — Кн. 2. — С. 315–320.
3. Франко І., Towarzystwo ludoznawcze // Жите і слово. — 1895. — Т. 3 — Кн. 2. — С. 158–159.
4. Франко І. 3 Товариства Етнографічного // Жите і слово. — 1895. — Т. 3 — Кн. 3. — С. 480.
5. Франко І. Сліди снохацтва в наших горах // Жите і слово. — 1895. — Т. 4.

6. Burszta J. W 75-lecie Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego / Józef Burszta // Lud. — Wrocław, Poznań, 1970. — T. 54. — C. 5–8; Zawistowicz-Adamska K. Polskie towarzystwo ludoznawcze. Dorobek, działalność, perspektywy rozwoju // Lud. — Wrocław, 1975. — T. 59. — C. 23–48.
7. Etnologia i dzieje literatury // Iwan Franko. Szkice o literaturze, pod redakcją Jana Matkowskiego i Ihora Rozłuckiego, Warszawa–Drohobycz, 2016. — C. 70–80.
8. Franko A. Współpraca Iwana Franki z polskim ludoznawczym czasopiśmem «Lud» i etnologicznymi publikacjami Towarzystwa Naukowego im. Szewczenki [Співпраця Івана Франка з польським народознавчим журналом «Lud» та етнологічними виданнями Наукового товариства ім. Шевченка] / Andrij Franko // Polska i ukraińska etnologia dzisiaj. Kontynuacje i perspektywy (Lwów, 24–27 września 2015). Tezy. Abstrakty [Польська й українська етнологія сьогодні. Традиції та перспективи (Львів, 24–27 вересня 2015 р.). Тези]. — Lwów, 2015. — C. 48–49.
9. Franko I., «Najnowsze prądy w ludoznawstwie» // «Lud. Organ towarzystwa ludoznawczego we Lwowie». — 1895. — C. 4–15.
10. Franko I., «"Psia krew" i "psia wiara"» // «Lud». — 1895. — № 4–5. — C. 115–119.
11. Franko I. Towarzystwo Ludoznawcze // «Kurjer Lwowski». — 12.02.1895. — № 43. — 8 c.
12. Franko I., Z towarzystwa ludoznawczego // «Kurjer Lwowski». — 2.03.1895. — № 61. — 8 c.
13. Franko I., Z towarzystwa ludoznawczego // «Kurjer Lwowski». — 03.05.1895. — № 122. — 8 c.
14. Franko I., Wzajemny stosunek literatury polskiej i ruskiej // Pamiętnik Zjazdu literatów i dziennikarzy polskich. — T. 1. Referaty i wnioski. — Lwów. — 1894. — C. 1–4.
15. Katalog działu etnograficznego. — Lwów. — 1894. — 111 c.
16. Kłodnicki Z. Sto lat Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego // «Lud». — T. 78. — 1995. — C. 9–18.
17. Kronika Polskiego towarzystwa ludoznawczego / [pod red. Kłodnickiego Z.]. — Wrocław. — 1997. — 240 c.
18. Słowo wstępne // «Lud». — 1895. — № 1. — C. 1–4.
19. Wykaz członków Towarzystwa // «Lud». — Lwów, 1895. — C. 268.
20. I. Sprawozdanie z pierwszego Walnego Zgromadzenia // «Lud». — Lwów, 1895. — C. 29–32.